

SÖZÜN YAZILAŞMASI YAZININ SÖZLEŞMESİ: CÖNKLER

Transformation of Words into Writing and Verbalization of Writing: Cönks

Prof. Dr. Ali DUYMAZ*

ÖZ

Cönkler hakkında gerek sözcüğün kökeni, türevleri ve gelişim çizgisi; gerekse terimin anlam dünyası üzerinde günümüze kadar yeterince bilgi derlenip toplanmış ve yayımlanmıştır. Bilindiği kadarıyla en eski cönk nüshası, XV. yüzyıla tarihlenebilmektedir. Cönk kelimesinin Türkçede kullanımının da aynı yüzyıla rastladığını biliyoruz. Cönklerin en fazla ise XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra ve özellikle de XIX. yüzyılda görüldüğü söylenebilir Cönkler “ritüel iletişim” bağlamında değil “günlük iletişim” bağlamında gelişmiş yazılı metinlerdir. Daha açık bir ifadeyle sözlü metinlerin yazılı metne dönüştürülmesidir. Cönklerdeki metinlerin yaratım süreci yazılı değildir, yani cönklerdeki metinler yazının ruhundan ortaya çıkmış metinler değildir. Bu çerçevede cönklerdeki malzemelerin çok büyük bir kısmı “birincil sözlü kültür” döneminde üretilmiş, ancak “ikincil sözlü kültür” döneminde unutulma kaygısıyla yazılı hale getirilmişlerdir, diyebiliriz. Cönkler sözlü bellekteki otobiyografik ve kültürel malzemenin unutulmaması için yazıya geçirilmesi anlamında not defterleridir. Bu çerçevede zamanın kâğıt ve yazıda saklanması demektir. Ancak üretim şeklinin en azından genellikle yazıyla olmadığı açıktır. Diğer yazılı eserlerden belki de en önemli farkı sözlü bellekten yazıya geçirilmiş metinleri içermesi olsa gerektir. O halde cönklere genel çerçevede sözün yazılaşması veya sözlü belleğin yazılı belleğe aktarılması olarak bakabiliriz. Bu yazının da amacı işte bu algının anlaşılmasına, açılıma katkı sunmak; cönkleri anlama ve değerlendirme bağlamında klasik tasvirî yöntemler dışında bir yaklaşım denemektir.

Anahtar Kelimeler

Cönk, âşık edebiyatı, sözlü kültür, yazılı kültür.

ABSTRACT

Until today; there is enough information have gathered and published about meaning of cönks term, on it's word's root, and also it's function development timeline;. As far as known, the oldest *cönk* copy dates to XVth century. As in original literature, it is known that usage of *cönk* word in Turkish coincides to same century. Especially, *cönks* word mostly seen in second half of XVIIIth century's and in XIXth century. *Cönks* are texts that evolved “Daily connection” context, not in “ritual connection” context. With a clear statement, that is a conversions from oral text to written text. Text in *cönks*' creation process is not written, so they are not come up from spirit of writing. In this frame, most part of materials in cönks have produced in “primary oral culture” period, but we could say that they written in “secondary oral culture” period with oblivion inquietude. Cönks are put into writing in the sense of the notebook to be kept in mind in interpreting the autobiographical and cultural material in oral memory. In this context, it means keeping the time in paper and writing. However; it's clear that generally production method's not by writing. The most significant difference of this writings from others is including text that transferring from oral memory. So we can look at cönks as becoming text of word or transferring oral memory to written memory. The aim of this article is to getting understandable of this perception, to contribute about expansion of this event; context of understanding and evaluating cönks, to try an approach except classical descriptive methods.

Key Words

Cönk, minstrels literature, oral culture, written culture.

* Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Balıkesir/Türkiye, ali_duyamaz@hotmail.com.

Giriş

Cönkler hakkında gerek cönk sözcüğünün kökeni, türevleri ve gelişim çizgisi; gerekse terimin anlam dünyası üzerinde günümüze kadar yeterince bilgi derlenip toplanmış ve yayımlanmıştır. İçeriğinden hareketle aralarında benzerlik kurularak gemi anlamı verilen cönk¹ sözü yerine yine aynı anlamlı *sefine* sözü ve bu sözden yapılan *sefine-kâri*, *sefine-i şu'arâ*, *sefine-i bülâga*, *sefine-i nefâis* ve *sefine-i rüesâ* gibi terkipler de kullanılmıştır. Ayrıca biçiminden dolayı sığır dili, dana dili gibi benzetme nitelikli sözcükler de cönk karşılığında kullanılmış sözler arasındadır. Hatta sınırlı kullanılmış olsa da *beyaz*, *cönk beyazı*, *beyaz-ı büzürg* gibi sözleri de bu kapsamda sayabiliriz². Biz bu tür bilgileri daha fazla tekrar etmeden cönk kavramını ilk tanımlayan araştırmacı olduğunu düşündüğümüz Koman'ın tanımını vermekle yetineceğiz. Bu tanım şöyledir: "*Cönk; türkû, mani, destan, koşma, şiir, bozlak, hikâye, atalar sözü, darbimesel, ferman, buyrultu, dua, hutbe, nefes, mersiye gibi millî, dinî, tasavvufî, felsefî aşkî, manzum ve gayr-i manzum eserlerin eski zamanlarda toplanıp yazılmış olduğu mecmualara denir ki bunlar tulânî açılır defter şeklindedir.*" (Koman, 1928).

Cönklerin nitelikleri hakkındaki bilgileri ise yazı içinde değinmelerle ve yorumlamalarla birlikte vermek istiyoruz. Ancak öncelikle birkaç soruyla konuyu açmak isteriz. Cönkler neden mecmualar ve divanlar başta olmak üzere "yazılı edebiyat" ürünlerini taşıyan diğer eserlerle aynı kategoride değerlendirilmemekte ve neden sadece sözlülük niteliğiyle tanımlanan, hatta

sınırlanan *halk edebiyatının* temel kaynakları arasında kabul edilmektedir? Yazılı edebiyatın cönklerle çağdaşı olan Divan / Klasik Türk Edebiyatı dönemi araştırmalarında cönkler neden genellikle ihmal edilmekte veya görmezlikten gelinmektedir? Cönkler neden klasik Türk edebiyatının klasik imlasına uygun olmadıkları, halktan kişilerce tutuldukları, edebî değer taşımadıkları veya bunlara benzer pek çok tahkir edici tutumla bugüne kadar "yazılı edebiyat" ürünlerinin metinlerini okuma ve yeni metin kurma çalışmalarının dışında tutulmuşlardır? Elbette bu sorularla gayemiz herhangi bir anlayışa veya kesime eleştiri getirmek değildir. Maksadımız cönklerin "yazılı kültür ve edebiyat" ürünü olarak benimsen(e)mediği gerçeğini vurgulamaktır. Bu yazının da amacı işte bu algının anlaşılmasına, açılımına katkı sunmak; cönkleri anlama ve değerlendirme bağlamında klasik tasvirî yöntemler dışında bir yaklaşım denemektir.

Tarihsel Çerçeve

Bu çerçevede ilk olarak cönklerin yapısına yani mahiyetine bakmak icap edecektir. Bu da ancak söz-yazı veya sözlü kültür-yazılı kültür ilişkisi çerçevesinde yapılabilir. Ancak öncelikle cönklerin tarihçesi üzerinde kısa bazı bilgiler vermek isteriz. Bilindiği kadarıyla en eski cönk nüshası, XV. yüzyıla tarihlenebilmektedir. Cönk kelimesinin Türkçede kullanımının da aynı yüzyıla rastladığını hatırlatalım. Cönklerin en fazla ise XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra ve özellikle de XIX. yüzyılda görüldüğü söylenebilir (Gökyay, 1993; Cunbur, 1974). Elbette bu süreci tarihsel ve siyasal

gelişmelerle birlikte oluşan medeniyet değişimi perspektifi içinde yorumlayabiliriz. Türk devlet geleneğinde Köktürklerden itibaren aristokrat çevrelere münhasır olmak üzere bir yazılı kültürden bahsedebiliyoruz. Ancak hemen hemen her toplumda izlenildiği gibi yazı, başlangıçta sınırlı bir alanda kalmış, devlet kademelerinde kullanılmış, belki bir takım geçişler olsa da yüksek tabakanın dili ve kültürünü taşımıştır. Zamanla ise yazı bütün teknolojik gelişmeler gibi tabana yayılmış, özellikle devletlerin kitleleri sisteme katma ve vatandaş oluşturma kaygılarıyla yaygın ve örgün eğitimin temel aracı haline gelmiştir. Osmanlı devlet erki de bilhassa Oğuzluk çerçevesindeki meşruiyet arayışlarını sözlü kültürden aktarılan erken dönem kronikleriyle başlatmıştır. Devam eden süreçte ise özellikle dinin yaygınlaşması anlamında “kitap”, bir propaganda unsuru haline gelmiştir. Oysa kalabalık kitleler kendilerine yeten bir “sözlü kültür”le kapalı yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu kitleler, kendi ürettikleri ve atalarından tevarüs eden sözlü geleneği yine sözlü aktarım yoluyla genç belleklere aktararak “model insan”larının üretimini -kitabî değil fiilî olarak- tekrar edebilmektedirler. Ne var ki gelişmeler bu kitleleri rahat bırakmamış, “sözlü gelenek”in yerine “din”in ikame edilmesi gibi meşru bir gaye etrafında onları devlete entegre etme çabası içine girilmiştir. Birçok halkın tarihinde görüleceği üzere yazı, Türklerde de “yabancı bir teknoloji” olarak, özelden de dinin propaganda aracı olarak halkın arasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Belki bu süreci Uygurların

Maniheizm’i kabulü menkıbesinden itibaren neredeyse genetik hale gelmiş bir din değiştirme ve buna bağlı yabancılaşma kodu/sendromu olarak da değerlendirebiliriz. O yüzden olsa gerek kimi eleştirilere karşılık Köktürk alfabesi dışında Türkçeye has bir alfabe bahsedemiyoruz. İddialı ve tartışılabilir bir tespit sayılsa da, aynı biçimde “kabul edilmiş herhangi bir din”in ve dolayısıyla yabancı kültürlerin tesiri bulunmayan herhangi bir yazılı eserden de söz etmemiz mümkün olmamaktadır. Türklerin kolektif şuuraltını oluşturan en temel medeniyet dairesine “bozkır kültürü” denmektedir. Bu kültür, akıncı, konar-göçer ve hayvancıdır. Bilgi yerine bilgeliği, yani hikmeti esas alır, hikmeti temsil edenler ise Tanrı vergisi bir güce sahip olduğuna inanılan kamlardır, toplumda dinî hukuk yerine tabiatın aktarılmış tecrübelerin tayin ettiği bir töre geçerlidir. Töre ise yapısı gereği sözlü hukuktur. Ancak tarım toplumuna ve yerleşik hayata geçiş sürecinde her şey değişir. Bu değişim sürecinde yazı, sözün yerine hâkim olmaya başlar. Türklerin özellikle Uygurlar döneminde denediği “yazılı kültür” ve “din” süreci yabancılaşma kaygısıyla akim kalmıştır. Ancak yerleşik hayatın eski merkezlerinden olan Fergana vadisinde aydınlanma çağı olarak düşünebileceğimiz İslâm dininin kabulü süreci, Ahmet Yesevî ve erenlerinin “bozkır kültürü”yle aynı dilden konuşmasıyla Türk kitleleri arasında kabul görmüş ve Anadolu içlerine tasavvuf eksenli bir değişimle taşınarak geniş kitlelere yayılmıştır. Cönklerle ilgili ilk yazıda bu durumun vurgulandığı dikkati çekmektedir. Mahmut Mesut

bu yazısında cönk kelimesinin Türkçe kökenli olduğunu, Türklerden Çinlilere, Japonlara, Hintlilere ve Avrupa dillerine geçtiğini ifade ettikten sonra Orta Asya ve Anadolu’da Türkler arasında Farsça ve Arapçanın umumileşmesiyle cönk yerine sefine ve türevi sözlerin kullanılmaya başladığını vurgular. Bunun sebebini ise şöyle açıklar: “Zira artık hâlis Türkçe, kaba saba addolunuyordu. Bir zamanlar gerek Orta Asya’da ve gerek Anadolu’da Türkler arasında din, ilim ve edebiyat lisanı olarak Arabî, Fârisî lisanlarının umumileştiği malûmdur. Türk oğlu Türk olan Selçuk hükümdarları, bil-cümle siyasî ve resmî muhaberelelerini Fârisî lisanıyla yazıyorlardı. Yine malûmdur ki, o zamanlarda bu hale karşı bir aksülâmel yapılmıştı. Anadolu’da Türk milletine millî bir tasavvuf ihdâ eden ve Acemperestlikteki vahameti gören Hacı Bektaş Velî, Karaman hanedanının ikinci hükümdarı Mehmet Bey ile görüşüp Fârisî lisanı aleyhine mukabil tedbirler aldılar. Ve Türkçe’yi resmî bir lisan olarak ilân eylediler. İşte büyük şehirlerde kendi lisanı yerine başka bir lisanla yazan, konuşan, fetva veren; Ulu Tanrı’sına hissetmediklerini papağan gibi söyleyip duasının makbul olduğuna kani olanların yerine, öz lisanına su katmadan gönüllerindeki sevgilerini, dertlerini heyecanlarını, kalbinden kopan dualarını Ulu Tanrı’sına sunan halkın sesini biz bu cönklerden öğreniyoruz.” (Koman, 1928).

Özetle Türk kültürünü daha ziyade bir sözlü kültür olarak kabul etmek ve yazıyı da genellikle yabancı ve yüksek tabaka kültürünü empoze etme aracı olarak anlamak çok da

oryantalist bir yaklaşım olmasa gerektir. Çünkü yine halk edebiyatının temel kaynakları arasındaki Divânu Lugâti’t-Türk bize bu sözlü kültürün ilk derleme örneklerini vermekte, Dede Korkut Kitabı ise sözlü kültürü yaşayan ve bu kültüre İslâmî bir kisve giydirmeye çalışan Oğuz boylarının devrin hâkimi Osmanlı’dan meşruiyet taleplerini içermektedir. Sözlü kültürün son bilgelerinden Dede Korkut, belki de söz ile yazının, sözlü kültürle yazılı kültürün, töreye dinin, boyla devletin uzlaşması için çaba gösteren Oğuzların bir elçisi olarak dahi değerlendirilebilir. Bir anlamda bu metinler, tıpkı cönkler gibi “yarı-sözel” metinlerdi ve “yüksek” tabakaya intikal etmeleri mümkün değildi. Jack Goody, örneklediğimiz durumu şu ifadelerle genellemektedir: “Politika ve din, okur-yazarlık etkilerinin baskın olduğu konulardı, *popüler kültür* yarı-sözel faaliyetlerin dünyasına bırakılmıştı, ta ki XIX. yüzyıl ulusalcılarının dikkatini çekene kadar...”. Goody, bu tür faaliyetleri “kilise ve devletin *yüksek* faaliyetlerinin tersine, yöresel ve *yavaş* yapılan bir faaliyet” olarak da tanımlamaktadır (Goody 2013: 125).

Bu tür durumlar, yazının tabiatı ve mahiyetiyle de ilgili olsa gerek ki diğer toplumlarda da görülmektedir. Çünkü yazı, mahiyeti icabı önce dar çevrelerde oluşur, sonra toplum tabakalarına girer ve başlangıçta sırlı, büyümlü bir güç olarak kabul edilir. Bunun sonucu olarak “*kimi toplumlarda okuma heveslilerini metnin sakıncalarından koruyacak bir çeşit “hoca”nın okurla metin arasında aracılık etmesi öngörülmüş*”, “*okuryazarlık, bazen yalnızca belirli toplum sınıflarına,*

özellikle *sırf din adamlarına mal edilmiştir*” (Ong, 2003: 113). Hatta “*metinlerin içsel bir dinî değer taşıdığını hissedeni*” kitlelerin kitapları alınlarına değdirmeleri, muska muamelesi etmeleri gibi ritüeller geliştirdikleri gözlenmiştir (Ong, 2003: 113-114). Türk halk kültüründe de pek çok benzerini hatırlayabileceğimiz bu tür davranışların temelinde “kutsal kitap”lara saygının olduğu açıktır. Hatta zaman içinde *kutsal* ile *kitap* sözlerinin birbirini çağrıştırmaya ve tamamlayıcı nitelik kazandığı da izahtan varestedir. Yukarıda verdiğimiz tanımda ve cönklerle ilgili tüm yazılarda karşılaştığımız bilgilere göre cönklerin içeriğinde hutbeler, mevzeler, dua ve salavatlar, ilahî, nefes, mersiye gibi dinî-tasavvufî edebiyat ürünleri, çeşitli inanışlar, muska yazıları gibi malzemeler bolca yer almaktadır. Hatta sadece hutbe gibi dinî metinler içeren cönklerin varlığı da bilinmektedir. Bu durum cönklerin bir yandan mahiyetine ışık tutarken diğer yandan onları tutanların kimliğiyle ilgili ipuçları da vermektedir. Yani cönkler kutsal ve büyüsel nitelikteki “kitap”ların “halk hocaları” tarafından yazılmış “kopya defterleri” olarak da bir işleve sahip olmuşlardır. Ne var ki cönkler her ne kadar dinî bir işleve yönelik olarak öğrenilmiş yazıyla tutulmuş olsa da içinde yaşanan, henüz terk edilmemiş kültürün, yani halkın ürettiği sözlü ürünlerin bulunduğu ve üretimi de, aktarımı da anonim olma vasfı taşıyan derme çatma defterlerdir.

Cönklerin Nitelikleri Üzerine

Cönkler “ritüel iletişim” bağlamında değil “günlük iletişim bağlamında oluşmuş ve gelişmiş yazılı

metinlerdir. Daha açık bir ifadeyle yaratım şekli, sözlü metinlerin yazılı metne dönüştürülmesidir. Cönklerdeki metinlerin yaratım süreci yazılı değildir, yani cönklerdeki metinler yazının ruhundan ortaya çıkmış metinler değildir. Bu çerçevede cönklerdeki malzemelerin çok büyük bir kısmı “birincil sözlü kültür” döneminde üretilmiş, ancak “ikincil sözlü kültür” döneminde unutulma kaygısıyla yazılı hale getirilmişlerdir, diyebiliriz. Cönkler sözlü bellekteki otobiyografik ve kültürel malzemenin unutulmaması için yazıya geçirilmesi anlamında not defterleridir. Bu çerçevede zamanın kâğıt ve yazıda saklanması demektir. Ancak üretim şeklinin en azından genellikle yazıyla olmadığı açıktır. Diğer yazılı eserlerden belki de en önemli farkı sözlü bellekten yazıya geçirilmiş metinleri içermesi olsa gerektir. O halde cönklerle genel çerçevede sözün yazılaşması veya sözlü belleğin yazılı belleğe aktarılması olarak bakabiliriz.

Cönkler, sözlü kültürün başka ürünlerinin yazıya geçirilme kaygısına benzer bir kaygı sonucunda yazılı eserler haline getirilmişlerdir. Bu sebep de sözlü bellekteki geleneksel malzemenin toplumsal şartların değişimine karşı direnme yeteneğini kaybetmeye başlamış olması kaygısıdır. Daha açık bir ifadeyle kolektif belleğin toplumun tabakalaşma sürecine paralel olarak bütüncüllüğünü kaybedip parçalanmaya başlaması ve yazılı kültür ürünlerinin dayanılmaz baskısıyla kaybolduğu gözlemlenen sözlü mirasın bir şekilde kaydedilip korunması cönklerin yazılmasına zemin hazırlamış olmalıdır. Öte yandan bireyselleşme sürecinin de gözle görünür biçimde

ortaya çıkmasıyla cönklerde otobiyografik malzemenin de yer almaya başladığı görülür.

Cönklerde “ritüel bağdaşıklık” egemendir, yani “yazı”nın oluşturduğu “metinsel bağdaşıklık” söz konusu değildir. Bir başka ifadeyle “geleneğin akışı” sözden yazıya geçilmesine rağmen sürmektedir. Ancak kutsal kitaplarda görüldüğü üzere yorumlama ve değişime kapalı olma hali olan “kanonlaşma” yoktur. Cönkler söz ile kitap arasında bir konuma sahiptir. Cönkler, sözlü kültürün ürettiği kolektif bilinçle birlikte bireysel bilgileri de yazıya taşırken kitapların değişime ve yoruma açık olmama gibi “muhafazakâr” niteliklerinden oldukça uzaktadırlar. Bu yüzden cönkleri birer “kitap”tan ziyade “defter” olarak görmek gerekir. Nihayetinde kitap genel bir kavram iken defter özel alana aitliğiyle farklılaşır. Cönkler her ne kadar çoğunlukla satın alınmış³ veya veraset yoluyla intikal etmiş özel bir eşya gibi birden fazla kişi tarafından tutulmuşsa da içeriklerinde özelden çok genel ve “halk”a ait müşterek ürünleri barındırır. Bu yüzden bugün için cönkler sadece özel bilgiler içeren not defterleri değil kültürel mirasımızın en değerli malzemelerini barındıran kültürel ve edebî değerlerdir. Elbette cönklerde “ortak hafıza”yla birlikte sahiplerini ilgilendiren kişilerin doğum ve ölüm tarihleri, vergi borçları, alacak verecek hesapları, mektuplar gibi biyografik malumatların, “bireysel ve ailevi” bilgilerin yer aldığı da bir gerçektir. Bu tür bilgilerin cönklerde yer alması kolektif bellekten bireysel belleğe doğru bir geçişi de ifade etmektedir. İşte bu bağlamda cönkleri sözden

yazıya geçiş sürecinin yanı sıra kolektif bilinçten bireysel bilince yolculuk aşamasının somut izlerini barındıran defterler olarak da değerlendirmeliyiz.

Cönkler yukarıda belirttiğimiz yaratım süreci dolayısıyla her ne kadar yazılı metinler olsalar da sözün birçok niteliğini de yazıya geçirmişlerdir. Başka bir ifadeyle söz yazılaştırken yazı da sözleşmiştir. Bu durumu şöyle açıklayabiliriz: Cönklerde devrin mektep-medrese görmüş seçkin sınıflarının kullandığı yazım şekli, yani klasik imlâ kullanılmamaktadır. Gerçi bu durumu araştırmacılar okuma-yazmayı henüz gereğince öğrenemeyen avam sınıfının bir tasarrufu olarak değerlendirirler. Oysa bu durum, sözün sey-yallığı ve değişkenliğinin, bir anlamda yazıda da kendini ifade edişi olarak da değerlendirilebilir. Kısacası cönkler, “sözün düşüşü”yle yazıya geçirilmek durumunda kalan sözlü bellekteki malzemenin yer aldığı eserlerdir.

İkinci olarak işlevi ekseninde bakmak gerekecektir. Burada “bellek” kavramı esas alınacaktır. Bireysel ve kolektif bellek kavramı çerçevesinde cönkleri değerlendirmeye çalışacağız. Burada bellek üzerinde birkaç hususa temas etmek isteriz. Araştırmacılar son yıllarda kültürü “sayısız hatırlama ve unutma işlemleri kümesi” olarak tanımlamaya başlamışlar, bu bağlamda bellek araştırmalarına hız vermişlerdir. Belleğin geçmişte yaşananlardan şimdiki şartlara dair işe yarar bilgiler çıkarma veya beceriler, beklentiler, hazırlanmalar için biyolojik işlevleri olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla bellek, semantik/anlam-sal, prosedürel/işlemsel ve epizodik/anısal bellek gibi değişik başlıklar

altında ele alınır (Bk. Assman 2015). Cönkler bu çerçevede bireysel bellek ürünleri olan doğum, ölüm tarihleri, borçlar vb. gibi biyografik bilgileri saklarken aynı zamanda toplumdan ayrılmaya başlayan bireyi de müjdeliler. Bunlar aynı zamanda bireyin amısal bellek ürünleridirler. Ancak cönkleri günümüzdeki özel not defterlerinden ayıran ve “folklor”un alanına dâhil eden en önemli husus kolektif bellek ürünlerine ayırdıkları geniş yerdir. Kolektif bellek ürünleri, her ne kadar bireysel bir beğeniyle cönkere girmiş olsalar da sonuçta ortak bir zevkin yansıdığı “folklor” ve “halk edebiyatı” metinleridirler. Bu çerçevede cönkler bir kültür üretim ortamından ziyade kültür taşıyıcısı olarak kabul edilebilecek “sefine”lerdir. Özellikle dini-tasavvufî halk edebiyatı ile âşık edebiyatı ürünlerinin günümüze ulaşmasındaki işlevleri tartışılmazdır. Bu çerçevede cönkere neden ihtiyaç duyuldu sorusunun cevabı önemlidir. Elbette en genel cevap sözlü kültürün zayıflaması ve devrini tamamlaması, yazılı kültür çağının “sözlü gelenek”le estetik ihtiyaçlarını gören halk kitleleri üzerinde de etkisini arttırmasıdır.

Şüphesiz iletişimin artması da kültürlerarası rekabet ve benzeşmeyi temin eden bir faktördür. Sözlü gelenek kapalı dokusuyla yüzyıllarca kendi çağının ve toplumun değerlerini oluşturmuş, bunları kuşaktan kuşağa aktarma işlevini sessiz sedasız yürütmüştür. Ancak iletişimin artması sonucu toplumsal tabakalar ve coğrafi bölgeler birbirine entegre bir toplum ortaya çıkması sürecini hızlandırmıştır. Epik devirden, yani zaten büyük oranda “kahraman” devlet adamları-

nın sıra dışı yaşam öykülerini içeren ve bu sayede “name”ler halinde yazılı hale getirilmiş olan destan devrinden sonra, kaba hatlarıyla söylersek toplumsal tabakalaşmayla birlikte edebî gelenek de iki farklı kulvara doğru yönelmiştir. Her açılan kapalı doku gibi bu yerel folklor ürünleri de öncelikle siyasallaşmıştır. Başka bir ifadeyle “entegre” toplum içinde kültürel bir öge olarak var olma mücadelesine girişmişlerdir. Yakın tarihimizde toplumun birlikteliğini ve entegrasyonunu sağlamak üzere devlet nezdinde kabul edilen ideoloji, “din” olduğu için “iç” kültür “Sünnî-İslam” ve yazılı kültür ağırlıklı olarak teşekkül ederken birbirleriyle ilgisiz derecede uzak heterodoks topluluklar, Osmanlı devlet ve bürokrasisinin de yönlendirmesiyle bir “Alevî” kültürü çerçevesinde ve sözlü geleneği daha yoğun kullanma anlamında alternatif bir “dış” zümre oluşturmuşlardır. Ancak her ne kadar sözlü geleneğe daha fazla yaslanmış olsalar da benzer bir “yazılılaşma” süreci Alevî-Bektaşî kültür ve edebiyatı bağlamında da yaşanmıştır. Kanaatimce “sözlü gelenek”in iktidar dışına düşmesi, bu geleneği muhafazakâr bir tavırla sürdürmeye çalışan Alevî çevrelerin çeperde konumlanması ve “yazı”yla daha barışık Bektaşî kültürünün merkeze yönelmesiyle de ilintili olmuştur.

“Sözelliğe İmlâ Hatası Olmaz”

Sözlü kültür ile okur-yazarlık arasındaki bağı öne çıkarıp çağımızın elektronik kültür ortamının oluşturduğu olumsuzluklara çare üretme hususunda *Öküzün A’sı* adlı bir eser kaleme alan Barry Sanders, eserinde

“Sözellikte imlâ hatası olmaz ve bu kitap, sözelliğe geri dönme çabasını yansıtır.” demektedir (Sanders, 2013: 12). Sözlü kültürde imlâdan söz etmek elbette mümkün değildir. Ancak sözün yazılışması anlamında bakarsak cönklerde en sık karşılaştığımız husus “imlâ hataları”dır. Konuyla ilgili araştırma yapan ve cönklerin özellikleri üzerinde bilgi veren hemen hemen her araştırmacı cönklerin imlâsı üzerinde görüş beyan etmişlerdir. M. Şakir Ülkütaşır “Cönklerdeki imlâ özelliklerine gelince: Daha eski Cönklerdeki (bilhassa 15-16. yüzyıllar) imlâ, tam mânâsıyla Arap sistemine göredir. Bu itibarla okunmaları, biraz da melekeye, o sistemi bilmeğe bağlıdır. Nisbeten, yenilerdeki imlâlar da çok defa kötü, bozuktur. Bunlarda da Arapça, Farsça -hattâ Türkçe- birçok kelimelerin, gerçek imlâsına göre, yanlış yazıldıkları -hele Bektaşî cönklerinde daha ziyade görülür. Bazan bir kelimenin okunması, âdeta bir muamma çözmek kadar uğraştırıcı olur. İşte bu niteliklerinden ötürüdür ki, halk edebiyatımızın bu eski hazinelerinden hakkıyla, yâni ilk kaynaktan, faydalanabilmek için Osmanlıca yazı şekillerini, hele Arap imlâ sisteminin tesiri altında kalan Osmanlıca imlâyı iyi bilmek gerektir.” (Ülkütaşır, 1967) demektedir. Müjgân Cunbur “Büyük kısmında imlâ hataları mevcuttur.” (Cunbur, 1974) ifadesiyle konuya kısaca temas ederken Ali Berat Alptekin “Fırat Havzası ve Doğu Anadolu’da Yazılmış Cönkler” başlıklı yazısının giriş kısmında cönkleri anlatırken dört ayrı maddede imlâ bozukluklarına ve tutarsızlıklarına dikkat çekmiştir: “8. Cönklerin imlâsı çok bozuktur. Bazen bir kelimenin bir-

kaç yazılışı ile karşılaşılabılıriz. Bunun yanında [hattat] kaleminden çıkmış kadar güzel olan cönklerimiz de vardır. 9. Cönkleri yazanlar umumiyetle belli değildir. Bir cönk bir kişinin kaleminden çıkabileceği gibi, birden fazla kişinin de eseri olabilir. Bu sebepten **imlâda**, tertipte, düzende farklılıklar görülmektedir. ... 11. Cönkleri yazanlar umumiyetle halktan kişilerdir. Bu sebepten **imlâ yanlışlarının** dışında şekil yanlışları da yapılabilir. “Koşma” yerine “gazel”, “gazel” yerine “müseddes” denildiği gibi.” (Alptekin, 1987). Oysa yazılı metinler üzerindeki metin okuma ve metin kurma çalışmalarında kullanılan tek ölçüt “klasik imlâ”dır. Eğer cönkler “klasik imlâ”ya uygun biçimde tutulmamışsa bunun hep tek açıklaması vardır: Cönkleri tutanların cehaleti veya daha hafifletilmiş bir ifadeyle okuryazar olmayışları, eğitimlerinin yetersizliğidir. Ancak burada gözden kaçtığımız düşüncemiz bir nokta vardır. Cönkler sözden yazıya geçen, bir başka ifadeyle sözlü ortamda üretilen metinlerin yazıyla ifadesinden ibaret defterlerdir. Bu, aynı zamanda onları tutan kişilerin de, üstelik mensubu buldukları sözlü kültürün bir üst tabakasında insanlar sayılarak sözlü kültürden henüz kop(a)mamış, okuryazarlığın eşliğinde olan insanlar olduğu bilgisiyle de örtüşür. Dolayısıyla sözün imlâsı, sözdizimi veya genel olarak ifade edersek yazıdaki gibi dilbilgisi ve yazım kuralları yoktur. Bu açıdan da cönklerin yazımında “standart” veya “klasik” bir imlâ beklemek mümkün olmadığı gibi doğru da değildir. Ayrıca cönkleri özgün kılan da belki bu söze, konuşmaya yatkın imlâsıdır. Böylece dilin

ve sözün esnek, dinamik ve değişken dokusu cönklere de yansımış olmaktadır.

Cönklerde en sık karşılaştığımız hususlardan birisi de bir kısmının anlamı bugün dahi çözülemeyen şekil ve işaretlerdir. Bir kısmı Arap harflerinden oluşan bu işaretler hususunda Orhan Şaik Gökay bir örnek üzerinden hareketle şöyle der: “Kimi cönklerde ise parçaların altında K Ya işareti vardır. Bunların ne anlama geldiğini kesin olarak söyleyemiyorum. Acaba ‘görüldü ve yazıldı’ yerine bir kısaltma mıdır? En yakın açıklamanın bu olacağını sanıyorum.” (Gökay, 1984). Anlaşıyor ki bu durum da sözün yazıya karşı bir direnç noktasıdır. Yazı ile alfabeyle eşzamanlı düşünmek günümüz insanının yanlıklarındandır. Oysa başlangıçta kelimelerin işaretler olarak teşekkül ettiğini ve zamanla kelimeleri oluşturan seslerin yazının simgesi olan harflere dönüştüğünü ve alfabenin de böylece oluştuğunu biliyoruz. Okuryazarlık eşliğindeki insan, işaretler kullanarak veya harflere kelime gibi anlam göndermeleri yükleyerek sözlü geleneğin akışkan, canlı ve esnek etkisini sürdürmek kaygısı mı duymuştur? Çünkü amaç bir işaretle aslı sözlü olan metne gönderme yaparsa bunu sağlamak için bir harf veya bir işaret de yetebilmektedir. Nakaratı tekrar yazmak yerine kullanılan “eyzan”, başlıkları tekrar etmek yerine “velehu” veya metnin bittiğini ifade eden “temmet” kısaltmalarının yazımı da bu çerçevede değerlendirilebilir. Hatta bazen bu kelimelerin bile sadece anlaşılmayı sağlayacak dere-

cede kısaltılıp yoğunlaştırılarak işaretlendiği ve kalıplaştığı, klişeleştiği görülmektedir.

Bu çerçevede cönklerin, sözlü kültürel belleği oluşturan kalıpları ve klişeleri andıran yazılı kalıpları barındırdığı sıkça görülebilmektedir. Sözlü kültürde öğrenme ve aktarım sürecinde önemli işlevleri olan kalıp ifadeler, cönklerde de bir şekilde karşımıza aynı işlevle çıkmaktadır. Sözlerin ritüelleşmesi anlamını taşıyan kalıplaşma, aynı zamanda halkbiliminin temel niteliklerinden biridir. Oysa yazılı edebiyat kalıp ve klişe ifadeler kullanmayı bir eksiklik saymaktadır. Cönkler bu klişe ve kalıplarla hem sözlü hem de yazılı edebiyat eserlerinden farklılaşmış, özgün klişe ve kalıplara sahip olmuşlardır. Barry Sanders’in sözlü gelenek için söylediği aşağıdaki sözler aslında cönkler için de geçerli sayılabilir: “Sözellik, tanıdık olan şeyin verdiği güveni arar; gelenek aracılığıyla ayakta kalır. Ağızdan çıkan sözcükler konuşulur konuşulmaz havaya uçup gitse de sözellik, okuryazarlıkta bulunmayan bir istikrar duygusu yaratır. Sözellikte yaşayan bir ozan, topluluğun önceden bildiği serüvenleri alır, bir araya getirir ve bir kalıplar dizisi halinde tekrarlanan ayrıntılarla süsleyerek betimler. Bugün anladığımız biçimiyle “özgün” ya da yeni olan şeyleri kabile (özümleyemez) çığneyemez ve alışılmadık ya da yabancı bularak dışa atar.” (Sanders, 2013: 12-13).

Bu kısımda cönklerin imlâsı konusunda dikkati çeken bir başka husus ise yazı karakteridir. Cönklerdeki yazı karakterlerinden bahsedilirken yine klasik imlânın terimleriyle “nesih kırması”, “ta’lik bozması” ve “kötü bir

rik'a" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bu sözlerde geçen "kırma", "bozma" ve "kötü" kelimeleri, cönkleri yazanların en azından eğitim durumlarını olumsuz bir tutumla tanımlarken okumak isteyenlerin de karşılaştığı en çetrefil problemlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu durumun bazen cöngü, neredeyse sadece tutanın okuyabileceği derecede okunaksız kıldığı gerçeği elbette tartışılmaz. Ancak bu durumda, aslında sözlü iletişimde var olan bir olgunun yansıması olarak kabul edilebilir: Yani bu durum konuşur gibi yazmaktan, konuşmanın, anlatmanın tekniğini yazıya aktarmaktan başka bir şey olmasa gerektir.

Sonuçta cönkler, konuşur gibi yazmanın, hatta yerel ağızları yazının kurallarını çok da bilmeden ve umursamadan yazıya aktarmanın yansıdığı defterlerdir. Bu itibarla bir cönkte kelimeler farklı yazımlarla karşımıza çıkabilir. Bu durumu bir fırsata çevirip cönklerin yazımı üzerinde yapılacak araştırmalarla dönemin ve yörenin fonetik yapısı üzerinde tespitler yapılabilir.

“Ortak Bellek” ve “Paylaşılan Deneyim”

Cönklerin içinde yer alan malzemelerin tutuldukları veya elimizdeki cönklerin üzerinde kayıtlı tarihlerde üretilen/aktarılan edebiyat malzemesiyle doğru orantılı olduğu malumdur. Yani kısaca cönklerde özel bilgiler dışında en çok âşık edebiyatı, dinî-tasavvufî edebiyat ve sınırlı sayıda divan edebiyatı ürünlerine rastlamaktayız. Bu ürünlerin yer alışından hareketle cönklerin sosyo-kültürel arka planı hakkında bir takım tespit ve değerlendirmeler de yapabiliriz.

Burada üzerinde durmamız gereken temel husus ise yazı ile sözün uzlaşma arayışlarının tarihî boyutudur. Yakın dönem Türk kültür tarihinde folklorun “yazılı kültür”le uzlaşma deneyimi ya da aksi ifadeyle söylersek yazılı kültürün folklorla ilgisi olarak değerlendirebileceğimiz zamanlar olmuştur ve bu dönemlerden biri de Lâle Devri olarak kabul edilebilir. Âşık Ömer, Gevherî, Levnî gibi lâdinî şairler bu uzlaşmayı denemişler, Nedim’den de karşılık görmüşlerdir. Ne yazık ki XVII. yüzyılın bu uzlaşma çabaları, takip eden yüzyıllarda ortak bir estetik dil ve bilinci yükseltmemiş, bir deneyimden ibaret kalmıştır. Ancak cönklerin bu anlamda bir filtre gibi görev üstlendiğini de unutmamalıyız. Çünkü cönkler bir yandan saz şairlerinin şiirlerini unutulmaktan kurtarırken diğer yandan divan şiiri örneklerinden kendi zevkine uygun gördüklerini de bünyesine katarak karşılıklı bir iletişim ve etkileşimin de sınırlarını zorlamıştır. Nitekim Fuzulî başta olmak üzere şiirleri halk tarafından benimsenmiş divan şairlerinin şiirleri de cönklerde kendilerine yer bulabilmektedirler. Ayrıca Sultan Veled’in bir kaç şiirine XV. yüzyıla ait ilk cönk örneklerinden birinde rastlanması, sadece divan şairlerinin şiirlerinin yer aldığı cönklerin bulunması (Gökay, 1984) bu durumu ortaya koyar. Elbette erken dönem cönklerini tutanların daha yüksek seviyeden kişiler olduklarını, daha sonra bir paylaşım gibi cöngün halka ait bir defter niteliğinde kalışı söz konusuysa okuryazar takımının sefineden mecmuaya doğru bir değişim-

me doğru yöneldiğini de söyleyebiliriz. Bu paylaşım toplumun tabakalaşması süreciyle de paralel oluşmuştur. Nev’î-zade Ata’î’nin şu beyti herhalde o dönemleri işaret etmektedir: “Çıkarıp cöngünü bir ehl-i sühan / Şah-ı gül gibi heman koynundan” (Cunbur, 1974). Tabii buradaki “ehl-i sühan” terkindeki “sühan” kelimesinin “söz” anlamına geldiğini de unutmamalıyız. Kimi mecmualarda da bu çerçevede cönklere mukabil bazı saz ve tekke şairlerinin şiirlerine yer verilmiş olduğu gerçeğini de hatırlatmadan geçmemek gerekir. Böylece cönklerin tarih içinde yazılı ve sözlü edebiyatın uzlaşmasında veya ortak dil ve edebiyat kurma olarak değerlendirilebileceğimiz geçici süreçlerde özel bir misyon edindiğini söylemek mümkündür. Bu çerçevede bakarsak ortak bir edebî dil kurma ve buna bağlı olarak ortak türler ve şekiller kullanarak ortak bir edebiyat üretme anlayışının, kısmen dinî-tasavvufî edebiyatta gerçekleştiği iddia edilebilir. Bunun temel sebebi de tekke ve zaviyeler yoluyla “eğitim”in Anadolu köy ve kasabalarına kadar yaygınlaşması olsa gerektir. Bir başka ifadeyle Osmanlı medeniyetini bir “mahalle” ve “kasaba” kültürü ekseninde değerlendirebilirsek, bu mahalle ve kasabaları donatan en önemli kurumlar tekke ve zaviyelerdir ve bunlar aynı zamanda birer halk eğitimi kurumu olarak da görev üstlenmişlerdir. Dinî-tasavvufî edebiyat ürünleri, yüzyıllar boyunca tekkelerde icra edilen ritüellere eşlik etme biçiminde ve sözlü aktarım titizliğiyle ilahiler halinde yaşarken “dinî” okuyup-yazmaların yaygınlaşmasıyla

cönklere kaydedilmeye başlanmış ve Yunus’tan başlayarak tasavvuf akımının temsilcileri ve eserleri önce cönklerde bütün canlılığıyla yer almaya, daha sonra ise derme çatma da olsa mecmua ve hatta divanlarda kendilerine yer bulmaya başlamışlardır. Nitekim XVIII-XIX. yüzyıl tasavvuf şairlerinin büyük bir kısmının eserleri “cönk”lerde yer alan metinleriyle günümüze kadar ulaşabilmişlerdir. Bütün bunlar da belirttiğimiz üzere tekke ve zaviye ortamlarındaki okuryazarlıkla ilgili olmalıdır.

Dikkati çeken bir başka husus ise dinî-tasavvufî edebiyat dışında özellikle “kalem şairi” olarak nitelenen şairlerin eserlerinin cönklerde görülmeye oranıdır. Bu kalem şairleriyle birlikte Divan şairlerinin eserlerinin de sınırlı da olsa cönklerde kendilerine yer bulmaya başladığını izliyoruz. Bu hususta bir istatistik bilgisi olmasa da muhtemelen cönklerde en çok şiiri olan şair Âşık Ömer’dir. Acaba bunun sebebi nedir? Elbette başkaca sebepler de ileri sürülebilir, ama kanaatimce XVII. yüzyılın bu hem çöğür çalan hem yeniçeri olan hem de irticalen şiir söyleyebilen, hatta bazı kaynaklara göre “bâdeli” olan bu şairin karakteri, cönklerin nitelikleriyle barışık olduğu içindir. Öyle ki ölümünden uzun süre geçmeden şiirlerinden hem de birkaç nüsha divan oluşturulmuş, en fazla şiiri günümüze ulaşmış bir şair olmuş, henüz cönklerdeki şiirleri derlenip toplanamadığı için toplam şiir sayısı dahi tespit edilememiştir. Gevherî için de benzer şeyler söyleyebiliriz. Onun için de en azından ölümü üze-

rinden anonimleşme süreci geçmeden bir mecmua teşkil edilebilmiştir. Oysa aynı yüzyılın, hatta daha sonraki dönemlerin başka şairleri onlar kadar şanslı olamamışlardır.

Âşık Ömer veya Gevherî gibi “kalem şairleri”nin neden cönklerde en çok şiiri bulunan şairler olduğu hususunda başka bir yorum da dönem/mekân örtüşmesi olmalıdır. Çünkü destan devri Köroğlu ile biterken bireyselliği tartışılan âşık edebiyatı ikame edilmeye başlanmış, âşıklar mahlaslarıyla bir kimlik/benlik edinme sürecini başlatmışlardır. Diğer yandan maşukların adları âşıkların yanı başında halk hikâyelerine taşınmış, kadının adı da tarih sahnesinde görünmeye yüz tutmuştur. Buna âşıkların şehirlere taşınmaya başlamasını da ekleyebiliriz. Bütün bunlar tarım devrimi ve şehirleşmeyle, yani “yazı”yla eşzamanlıdır ve Osmanlı tarihi için bu gelişmelerin uzlaşma/çatışma anlamında en yoğunluklu görüldüğü dönem XVII. yüzyıldır. Değerlendirmelerimize örnek olarak Karacaoğlan’dan günümüze ulaşan şiir sayısıyla Âşık Ömer’den ulaşanların farkını verebiliriz. Âşık Ömer’in ölümünden hemen sonra “divan”ının Hafız Ayvansarayî tarafından tertip edilmiş olması, birkaç nüsha divanının günümüze kadar ulaşması onun bir “şehir” ve “kalem” şairi olmasıyla açıklanabilir.

Oysa aynı yüzyılın güçlü âşığı Karacaoğlan, “kır” ve “saz” şairi olarak Âşık Ömer’e nispetle cönklerde daha az yer bulabilmiştir. Hemen hemen her cönkte karşılaştığımız şiiriyle Âşık Ömer’in ne derece velut bir şair olduğu değerlendirmesini yaparken

Karacaoğlan’ın da aynı şartlara sahip olması durumunda ondan pek de aşağı kalmayacağını da öngörmemiz gerekmez mi?

Burada cönklerin oluşum süreci ve işlevleri hususunda, düşüncelerimizi pekiştirmek adına Şükrü Elçin’den bir alıntı yapmak isteriz: “Bilindiği üzere klâsik muharrir ve şairlerin halktan gelene, kısacası anane medeniyetimize karşı şuurlu-shuursuz düşmanlıkları, tahkirleri, tezyifleri, üstünlük kompleksi, bu medeniyetin sözden ve hafızadan yazıya intikaline engel oldu. Bu gün halk kültürünü incelemeye çalışanlar, bu medresel-mekteplilerin bıraktıkları boşlukları mahdut da olsa cönklerle doldurmaya gayret etmekte, Saz ve Tekke şiirimizi kıymetlendirmeye çalışmaktadırlar.” (Elçin, 1976).

Bu kısımdaki değerlendirmelerimizin sonunda cönklerin günümüz folklor algısındaki yerini tayin etmek adına, M. Öcal Oğuz’un görüşlerine yer vermek isteriz: “*Bugün folklorun anlaşılması gereken UNESCO çalışmalarının ortaya koyduğu bir sonuç olarak “ortak bellek”, “paylaşılan deneyim”, “toplumsal kimlik” veya “tarihsel süreklilik” olmalıdır. ... Folklor çalışmalarında artık eski tanım ve anlamlarıyla kullanılmaması gereken ikinci önemli kelime “gelenektir. Bu kelimenin eski tanım ve anlamı, tarih boyunca, değişmeden, binlerce yıldan beri aynı ve yazılı ve görsel dönemden önce yani sözel dönemde üretilen gibi yan anlamları içermektedir.*” (Oğuz, 2007). Kanaatimce cönkler yukarıdaki folklor tanımına getirilen yeni yaklaşımlar çerçevesindeki işlevleri geçmiş-

te yerine getirme hususunda örneklik teşkil etmiştir. Gerek Avrupa’da gerekse Türkiye’de “şifahî anane”, yani “sözlü gelenek” kavramıyla aynıleşen folklor malzemeleri, çağın şartları gereği “sözlü gelenek”ten “yazılı” ve hatta “görsel”e doğru evrilmiştir. Öte yandan “gelenek” de anlam değiştirerek “tarihsel süreklilik” kavramıyla karşılanmaya başlanmıştır. Bu itibarla cönkler sözlü geleneği yazılı ürünler haline getirerek “tarihsel süreklilik” sağlamaya çalışmanın ilk ürünlerini içeren defterler olarak karşımıza çıkarlar. Nitekim onları “taşbaskı” ve “matbu” folklor ürünleri takip edecek hatta harf devrimi sonrası içerik ve biçim güncellemelerini de kapsayacak şekilde yeni harflerle sanatsal işlemler devreye girecektir. O halde cönkleri bir medenî değişim sürecinin eşiğinde “sözlü geleneği” farklı ortamlara aktararak yaşatma çabası olarak görmeliyiz. Bu çaba hiç şüphesiz folklor malzemelerinin seçimiyle başka alanların da ilgisini uyandırmaya başlamıştır. Açıkçası sadece sözlü gelenekte iken görülen “yerellik” kavramı etrafındaki olumsuz algılar değişmiş, yazılı olmakla kazandığı itibar da artmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak cönkler, “ikincil sözlü kültür tabakası”na geçen toplumun “birincil sözlü kültür tabakasından” aktardığı “yangında ilk kurtarılacak” ürünlerini içeren defterler olarak kabul edilebilir. Hatta cönk kelimesinde bulunan “gemi” anlamını biraz daha özelleştirirsek “birincil kültür tabakası”nın uğradığı tufandan kurtarmak üzere alınmış ürünlerin bulunduğu “sefne-i Nuh” gibi de kabul

edebiliriz.

Müjgân Cunbur’un ifadesiyle “kitap tarihimizin folklorik ürünü” sayabileceğimiz cönkler, tarihsel işlevleri dışında günümüz kültür araştırmaları açısından da en başta gelen kaynaklar arasındadır. Barry Sanders, “zengin bir sözellik deneyimi, okuryazarlığın vaz geçilmez bir başlangıcıdır” (Sanders, 2013: 22) derken cönkleri tanımlıyor gibidir. Aynı araştırmacı, benliğin tarihe okuryazarlıkla girdiğini belirtirken çağımızın elektronik teknolojisinin benliği yok ettiğini, benliğe yeniden dönmenin ise ancak sözelliğe dönmekle mümkün olduğunu kaydederek “Sözellik okuryazarlığı destekler, onu şekillendirmek için gerekli itici gücü sağlar.” demektedir (Sanders, 2013: 10-11).

Bu çerçevede zengin bir “sözellik”ten “okuryazarlığa” geçişin ürünleri olan cönklerin “elektronik ortamda” okunması ve incelenmesi imkânlarının bugün her zamankinden daha çok olduğunu hatırlatmak ve kültürümüzün bu zengin “bireysel” ve “kolektif” bellek ürünlerinin bütün yönleriyle yeniden ele alınmasının önemini vurgulamak istiyoruz. Böylece “elektronik teknolojisi”nin yok etmek üzere olduğu “benliğimize” dönme ve yeni yorumlamalarla güncelleme fırsatı bulacağımız da aşikârdır.

NOTLAR

- 1 Cönk sözünün kökeni ve dağılımı hakkında Koman’dan beri değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bu hususta bir çeviri makale cönk sözünün kökeni ve kullanım şekline ışık tutucu mahiyettedir. Bk. Qiū Yihào 2012.
- 2 Cönkler hakkında bk. Koman 1928, Ülkütasır 1967, Aşkun 1975, Elçin 1976, Uraz 1977, Koz 1977, Gökyay 1984, Alptekin 1987, Sa-

- kaoğlu 1987, Koz 2003. Bu arada cönklerin incelenmesi ve metin neşri hususunda örnek olmak üzere, M. Sabri Koz'un Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi'ndeki cönkler üzerine yazdığı ve 4. Kat adlı bültende yayımladığı, kaynakçada künyeleri verilen yazı serisini de hatırlatmak yerinde olacaktır.
- 3 Müjgân Cunbur, Tarama Sözlüğü'ndeki bilgilerden hareketle XVI. yüzyıla ait Ankara ve Kayseri Şerhiye sicillerinde cönklerin belirli fiyatlarla satıldığına dair bilgiler aktarmıştır. (Cunbur, 1974).
- KAYNAKLAR**
- Alptekin, Ali Berat (1987). "Fırat Havzası ve Doğu Anadolu'da Yazılmış Cönkler", *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu*, Elazığ: s. 227-232.
- Assman, Jane (2015). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, Çev. Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aşkun, Vehbi Cem (1975). "Yazma, Cönk ve Sığirdili", *Sivas Folkloru*, 3(33): s. 3.
- Cunbur, Müjgân (1974). "Folklor Araştırmalarında Cönklerin Yeri", *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara: s. 61-73.
- Elçin, Şükrü (1976). "Cönkler ve Mecmualar Üzerine", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara: s. 17-18;
- Goody, Jack (2013). *Yazılı ve Sözlü Arasındaki Etkileşim Okur-Yazarlık, Aile, Kültür ve Devlet Üzerine İncelemeler*, Çev. Osman Bulut, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Gökay, Orhan Şaik (1984). "Cönkler Üzerine", *Folklor ve Etnografya Araştırmaları 1984*, İstanbul: s. 107-173.
- [Koman], Mahmud Mes'ud (1928), "Cönk", *Adana Mıntıkası Maarif Mecmuası*, 1(3): s. 3-4.
- Koz, M. Sabri (1977). "Cönk", *Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler / İsimler / Eserler / Terimler*, (I): s. 83-85.
- Koz, M. Sabri (2001). "Sermet Çifter Kütüphanesi'ndeki Cönkler: I Derviş Cöngü", *4. Kat*, (1): s. 18-23.
- Koz, M. Sabri (2001). "Sermet Çifter Kütüphanesi'ndeki Cönkler: II Türküler, Şarkılar ve Âşık Değişleriyle Bir İstanbul Cöngü", *4. Kat*, (3): s. 16-22.
- Koz, M. Sabri (2001). "Sermet Çifter Kütüphanesi'ndeki Cönkler: III 19. Yüzyılın İlk Yarısından Kalma İki Cönk", *4. Kat*, (4): s. 10-16.
- Koz, M. Sabri (2002). "Sermet Çifter Kütüphanesi'ndeki Cönkler: IV 18. Yüzyıldan İki Cönk", *4. Kat*, (5): s. 22-28.
- Koz, M. Sabri (2002). "Sermet Çifter Kütüphanesi'ndeki Cönkler: V 19. Yüzyıldan Bir Âşık Cöngü", *4. Kat*, (6): s. 10-16.
- Koz, M. Sabri (2002). "Sermet Çifter Kütüphanesi'ndeki Cönkler: VI 18. Yüzyıldan Kalma Bir Güfte Cöngü", *4. Kat*, (7): s. 17-25.
- Koz, M. Sabri (2003). "Sermet Çifter Kütüphanesi'ndeki Cönkler: VII Parçalanmış Bir Cönk", *4. Kat*, (8): s. 39-44.
- Koz, M. Sabri (2003). "Sermet Çifter Kütüphanesi'ndeki Cönkler: VIII Geçen Yüzyıldan Bir Cönk", *4. Kat*, (9): s. 32-37.
- Koz, M. Sabri (2003). "Sermet Çifter Kütüphanesi'ndeki Cönkler: IX 19. Yüzyıl Ortalarına Küçük Bir Cönk", *4. Kat*, (10): s. 24-28.
- Koz, M. Sabri (2003). "Cönkler: İnce Uzun Defterler", *Sanat Dünyamız*, (86): İstanbul.
- Oğuz, M. Öcal (2007). "Folklor: Ortak Bellek ve Paylaşılan Deneyim", *Millî Folklor*, 19(74), 5-8.
- Ong, Walter J. (2003). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözlü Teknolojileşmesi*, Çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 3. Bs.
- Qiū Yihào (邱轍皓) (2012). Jung (鯨 Zūng) "Cönk" Gemi Üzerine -13.-15. Yüzyıllardaki Batı Yazmalarında Görülen "Jung" Terimi Üzerine, Çev.: Zemire GULCALI, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 19, 2 (2012), 135-147.
- Sakaoğlu, Saim (1987). "Cönklerin Kültür Tarihimizdeki Yeri", *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu*, Elazığ: s. 219-226.
- Sanders, Barry (2013). *Öküzün A'sı Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi*, Çev. Şehnaz Tahir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı.
- Uraz, Murat (1977). "Cönkler ve Sefineler", *Türk Folklor Araştırmaları*, 17 (337): s. 8057-8059.
- Ülkütaşır, M. Şakir (1967). "Halk Edebiyatı Araştırmalarında Cönklerin Yeri", *Türk Kültürü*, 5(60): s. 905-907.